

Драган Р. Симић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

Драган Живојиновић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

О „СУКОБУ ЦИВИЛИЗАЦИЈА“ СЕМЈУЕЛА ХАНТИНГТОНА, ДВАДЕСЕТ ГОДИНА ПОСЛЕ...*

Сажетак

Предмет овог осврта је анализа текста Семјуела Хантингтона, „Сукоб цивилизација“, који је пре двадесет година објављен на страницама познатог часописа „Foreign Affairs“. Циљ рада је да се са овог временског одстојања укаже на кретања која је Хантингтон у својој замисли будућности успешно предвидео, а која није, као и да се истовремено процени значај ове замисли у промишљању кључних одлика света после Хладног рата. Поред основних Хантингтонових ставова, представљају се и најпознатије критике упућене овом тексту; нарочита пажња биће посвећена цивилизацијама као чиниоцима али и могућим главним субјектима светске политике у будућности с посебним освртом на питања њиховог идентитета. Хантингтон види у религијама главну покретачку снагу савремених и будућих међународних односа. Иако држава, нападнута „одозго и одоздо“, опстаје као главни субјект светске политике, не треба искључити могућност да у будућности цивилизације и други чиниоци и актери привремено или трајно угрозе место и улогу

* Овај текст је резултат рада на пројекту *Политички идентитет Србије у регионалном и глобалном контексту* евиденциони број 179076, финансиран од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

држава у међународном систему и глобализованој светској политици.

Кључне речи: Семјуел Хантингтон, Сукоб цивилизација, цивилизације, идентитет, међународни односи, свет после хладног рата

УВОД

Овог лета навршило се тачно двадесет година од објављивања чувеног текста професора Универзитета Харвард, Семјуела Хантингтона, који је под насловом „Сукоб цивилизација“ изашао у летњем броју часописа „Foreign Affairs“ за 1993. годину.¹⁾ Текст је убрзо по објављивању изазвао многобројне, најчешће острашћене, реакције и критике... узимајући у обзир изворне и провокативне погледе на садашњост и будућност међународних односа и светског поретка које је аутор изнео, не чуди што је његова слика света, као пре свега сукоба цивилизација, постала један од најнавођенијих радова из области међународних односа после Хладног рата. По речима Фариде Закарије, који је у време објављивања овог текста обављао дужност извршног уредника „Foreign Affairs“-а, управо је он убедио професора Хантингтона да један свој дужи рад у којем је односе међу цивилизацијама видео као кључну одлику света после Хладног рата, прилагоди страндардима тог часописа.²⁾ Закарији, који је, иначе, био Хантингтонов докторант на Харварду, пошло је за руком да на тај начин, попут појединих других антологијских прилога који су објављивани у овом часопису у време Хладног рата („The Sources of Soviet Conduct“ Џорџа Фроста Кенана, на пример), а који су давали печат свом времену, остане на тим висинама и у годинама после његовог завршетка.

Осврт се састоји из три дела. У првом делу рада рећи ћемо нешто више о самом тексту „Сукоб цивилизација“ и представити кључне ставове које Семјуел Хантингтон излаже у њему. У другом делу текста размотрићемо кључне критике које су упућене и могу се упутити Хантингтоновој слици света. Трећи и закључни део рада бави се утицајем који је овај текст имао на стварне међународне односе, као и на науку о међународним односима после Хладног рата.

1) Видети Samuel P. Huntington, „The Clash of Civilizations?“, *Foreign Affairs*, Summer, 1993, pp. 22-49.

2) Пре „Foreign Affairs“-а Хантингтон је ово изнео у радном папиру који је писао за „American Enterprise Institute“ и „John M. Olin Institute for Strategic Studies“ на Харварду.

ОСНОВНИ ХАНТИНГТОНОВИ СТАВОВИ У ТЕКСТУ „СУКОБ ЦИВИЛИЗАЦИЈА?“

Недуго иза краја Хладног рата, своје виђење структуре светског поретка и односа између његових главних и других субјеката и чинилаца, понудио је и славни професор Харвардског универзитета, Семјуел Хантингтон. Чланак под називом „Сукоб цивилизација?“ (The Clash of Civilizations?), објављен је у летњем броју часописа “Foreign Affairs“ за 1993. годину. Сам текст се састоји од девет целина (Наредни образац сукоба; Природа цивилизација; Зашто ће се цивилизације сукобити; Раседне линије између цивилизација; Окупљање цивилизација: Синдром рођачке земље; Запад против осталих; Поцепане земље; Конфучијанско – исламска веза; Последице по Запад).³⁾

Иако су, почев од XVII века, државе главни субјекти међународних односа и међународног система/поретка, готово сви филозофи историје, а данас и један број истраживача светског поретка после Хладног рата и на почетку 21. столећа, тражи и налази друге углове посматрања. Као што је добро познато, у намери да истражи укупно кретање људског друштва кроз време и у простору, својевремено је и британски историчар Арнолд Тојнби („A Study of History“) за основне аналитичке јединице узимао цивилизације, а не државе. Пре и после њега је велики број мислилаца, такође, помоћу цивилизација објашњавао друштвено кретање помоћу појава „дугог трајања“ и великог територијалног простирања. Та довољно „широка сазнајна поља“ (Toynbee), *in ultima analisi*, означавана су као „културе“, „културно-историјски типови“, „социокултурни типови“, а највећи број аутора је говорио о „цивилизацијама“. Ове „дивље звери у међусобном непрекинутом сукобу“ (Braudel), свеједно како су називане, после Ибн Калдума, Ђан Батисте Вика, Хегела, Данилевског, Шпенглера, Сорокина, Тојнбија, Ферере и Бродела вратио је у жижу научног интересовања професор Семјуел Хантингтон као главне субјекте властите матрице тумачења међународних односа. За њега су цивилизације основне јединице структуре светског поретка: следствено томе, попут Тојнбија и других филозофа историје пре и после њега, државе су и за Хантингтона неодговарајуће аналитичке јединице у истраживању и објашњавању међународних односа и, посебно, светског поретка после Хладног рата.

3) Видети Samuel P. Huntington, „The Clash of Civilizations?“, *Foreign Affairs*,...

Уз светски поредак сачињен од оваквих „најкрупнијих културних ентитета“⁴⁾, он не пориче и даље значајну улогу државе у међународном систему. „Државе јесу и остаће одлучујући ентитети у светским пословима“⁵⁾ накнадно, је после неколико година од појављивања његовог чувеног чланка у часопису „Foreign Affairs“, појаснио наведено становиште. Ипак, цивилизације ће у међународним односима будућности бити главни субјекти светског поретка јер основни извори сукоба у том новом свету који се ствара неће бити првенствено идеолошки или економски, него културни.⁶⁾ У вишеполарном свету постојаће упоредо, сарађиваће и, вероватно, много чешће се сукобљавати осам средишта моћи – цивилизација: западна, латиноамеричка, афричка, исламска, кинеска, хиндуистичка, православна, будистичка и јапанска. „Ратове владара“ пре Француске буржоаске револуције 1789. године, сменили су „ратови и сукоби читавих народа“; после скоро столећа и по, другу половину нашег века обележио је „судар двеју идеологија“ од којих је свака настојала да докаже властиту универзалност. У будућности, пак, долазиће ће до сукоба читавих цивилизација.

По Хантингтону, „...цивилизација је културни ентитет. Села, региони, етничке групе, нације, религијске групе, све имају различиту културу на различитим нивоима културне хетерогености.... Арапи, Кинези и Западњаци нису део неког ширег културног ентитета. Они су цивилизације. Из тих разлога цивилизација је највише културно груписање људи и најшири ниво културног идентитета које људи имају, у недостатку нечега што разликује људе од других врста. Она је одређена како објективним елементима као што су језик, историја, религија, обичаји, установе али и субјективним самоидентификовањем народа. Људи имају различите нивое идентитета: становник Рима се може одредити као Римљанин, Италијан, Католик, Хришћанин Европљанин, Западњак. Цивилизација којој он припада је најшири ниво поистовећивања са којим се он снажно идентификује. Људи могу мењати свој идентитет и као резултат тога долази и до промена састава и граница цивилизација.“⁷⁾ Оне „су значајни ентитети, и док су линије међу њима ретко оштре оне су стварне. Цивилизације су динамичне; оне се успињу и падају; деле се и уједињавају. И као, што сваки студент историје зна, цивилизације могу нестајати и пропадати у песку времена.“⁸⁾

4) Видети Samuel P. Huntington, „The Clash of Civilizations?“, p. 23.

5) Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York, 1996, p. 34.

6) Samuel P. Huntington, „The Clash of Civilizations?“, op. cit. p. 22.

7) Исто, op. cit. p. 24.

8) Исто, op. cit. p. 24.

Линије сукоба у будућности биће заправо границе између цивилизација, истиче Хантингтон, а цивилизацијски стожер исказан у „синдрому рођачке земље“ биће кључни критеријум стварања и одржавања савеза и савезничких односа у будућности.

КЉУЧНЕ КРИТИКЕ ХАНТИНГТОНОВЕ ТЕЗЕ О „СУКОБУ ЦИВИЛИЗАЦИЈА“

Хантингтон није правио потребно разликовање између културе и цивилизације; ако се такав пропуст може правдати за есеј из 1993. године, у којем је тежио сажетости исказа и провокативности основних ставова, онда поновљена иста мањкавост у књизи из 1996. озбиљно доводи у питање научност његовог истраживања и општег приступа ствари. Премда је и сам, после многобројних одобравања и још више оспоравања почетних теза које је изнео у чланку из 1993. године, у три године касније објављеној књизи („The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order“) значајно омекшао „тврдоћу“ обрасца о судару цивилизација, та парадигма, по нашем мишљењу, и даље има више произвољности и апстракција него што је то стварност међународних односа могла да „поднесе“. Истражујући претежно на начин неизбежне социолошке свеобухватности али и неизбежне површности, Хантингтону није пошло за руком да досегне дубину мишљења укупног друштвеног кретања као и многостраност смисла „догађајне и недогађајне историје“ и метафизике човековог постојања, који се, иначе, могу срести код његових узора, сјајних филозофа историје и религијских мислилаца (Данилевски, Леонтјев, Булгаков, Берђајев, Шпенглер, Тојнби, Сорокин, Бродел,...). Додуше, и сам Хантингтон, је на посредан начин, говорећи о „временски ограниченом року важења“ властитог теоријског модела судара цивилизација, признао да није био подстакнут на истраживање само научном знатижељом...⁹⁾ Даље, он није излагао кретање цивилизација кроз историјско време на основу чега би било могуће утврђивање неизбежних фаза у њиховом развоју као и њихово међусобно упоређивање. Примера ради, недостајући временски чинилац је покушао да надомести разликовањем поменута три вида сукобљавања у међународним односима, од ренесансе до данас (између краљева, народа и идеологија).¹⁰⁾

Из угла науке о међународним односима, главни недостатак његове оригиналне „слике међународних односа“, јесте недопу-

9) Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*; op. cit. p.14.

10) Samuel P. Huntington, „The Clash of Civilizations“, op. cit. p. 23.

ство садржинско упрошћавање; велико је питање, наиме, да ли „културне сличности,“ чак и у кратким раздобљима, одлучујуће утичу на окупљање „рођачких земаља“ (*kin countries*),¹¹⁾ односно на сукобљавање народа и читавих цивилизација до којих долази због културних разлика. Хантингтон додуше полази од исправне претпоставке да „ми знамо ко смо само када знамо ко нисмо и често само када знамо против кога смо“.¹²⁾ Тачно је, такође, да су најдубље разлике између људи и народа разлике у пореклу, језику, вери, начину живота и мишљења, обичајима, посебним вредностима и установама, најшире посматрано, у различитим културним особеностима. Дубина наведених разлика се, пре свега, очитује у тежини превазилажења таквих посебности јер су, уосталом, оне темељ на коме се изграђују идентитети појединаца, односно група и читавих друштава. Ако до оваквих промена и дође, насилно или добровољним прихватањем, нпр., туђе вере, друкчијих вредности и погледа на свет, онда појединац или група којима се тако нешто догоди престају да буду оно што су били јер нестају суштински извори њиховог поистовећивања. Примера ради, материјални и политички интереси, чак и темељна идеолошка опредељења, се могу променити, а да се при томе сачува изворна самобитност појединца или групе. Хантингтон је, стога, у праву када у том погледу ставља нагласак на пресудни утицај културног поистовећивања на појединачну или групну самобитност.

Сасвим је друга ствар, с друге стране, то што је он, понесен постојећим културним разликама, „раседне линије,“ (*fault lines*) између цивилизација прогласио за једино одлучујуће линије подела између људи и народа које ће, наводно, обележити светски поредак у догледној будућности. Идеолошке сукобе из времена Хладног рата смениће цивилизацијски судари; културно разликовање јесте, по њему, кључна одлика савремених међународних односа. Идеолошки и економски као и политички разлози (нпр., одржавања одређене равнотеже снага) постаће, по Хантингтону, другоразредни чиниоци који утичу на понашање народа и држава у међународним односима. Отуда светски поредак – поредак осам цивилизација: идеолошке поделе Исток – Запад, економски јаз Север – Југ неће више имати одлучујући утицај на понашање држава. Сукобе, као и привредну, војну и политичку сарадњу у оваквом поретку пресудно ће одређивати културно цивилизацијске разлике, односно сличности. Хантингтон као најбољи пример за ову своју тезу наводи регионалне економске интеграције: оне су успешне само

11) Исто, р. 35.

12) Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, op. cit p. 21.

ако постоји културно-цивилизацијска сличност њихових државачланица, односно, како би Арнолд Тојнби рекао, уколико такве интеграције „цивилизацијски обухватају без могућности да буду обухваћене од других“.

Хантингтон, даље, у погледу садржине, не расправља са потребном озбиљношћу питање да ли утичу и у којој мери, и други разлози на окупљање држава и народа, односно њихово сукобљавање? Примера ради, шта је у основи привредног повезивања земаља југоисточне Азије или Латинске Америке осим њихове неспорне културно-цивилизацијске блискости? Није довољно само једноставно казати како „економија следи културу“ (Economic Follows Culture).¹³⁾ Премда овакво становиште подсећа на Веберово гледање на однос између културе и облика организовања привредног живота, ипак, оно, због своје општости, више скрива него што објашњава. Професору Хантингтону је промакла могућност да се поменуте државе удружују у неки облик регионалног привредног повезивања (слободне трговинске зоне, царинске уније, заједничка тржишта или чак привредно-политичке уније) не само или пресудно из разлога „културне блискости“, него често првенствено због одбране властите економске, па, следствено томе, и политичке и културне независности и самобитности.

То се посебно односи на Европску унију, чије би чланице, у самосталном одмеравању привредне моћи, прогутао њихов прекоатлантски савезник или јапански привредни див. У новије време регионално привредно повезивање земаља конфучијанско-будистичке цивилизације се врши не само, како то тврди Хантингтон, под пресудним утицајем „културне блискости“, него, пре свега, као покушај ових народа да заједничким снагама пруже делотворан одговор односима које периферији намеће светски привредни центар. По нашем мишљењу, у данашњим међународним односима за регионално повезивање су у најмању руку једнако важни, уз разлоге културно-цивилизацијске и верске блискости, економски и политички чиниоци, као и разлози очувања равнотеже снага који су почесто и одлучујући.

Узгред, у то време Хантингтон није био, иначе, усамљен у наглашавању пресудног утицаја „културне блискости“ на најразличитије облике удруживања народа и држава. Сличан став професору са Харварда изнео је бивши генерални секретар НАТО-а, Вили Клас, објашњавајући како: „земље југоисточне Европе припадају у културном погледу Византијској империји која се распала, немају демократску традицију нити традицију поштовања мањина и зато би било исправно да се проширивање Заједнице ограничи на кул-

13) Исто, р. 133.

турни круг (подвукли Д.С., Д.Ж.) земаља Запада. Требало би да се проширивање Заједнице ограничи на протестантски и католички културни круг европских земаља.¹⁴⁾ Ако на ствар гледамо само из угла културних сличности и разлика, онда заиста ставу Хантингтона и његови истомишљеника се не може озбиљно приговорити. Ипак, пре ће бити да је у посматраном раздобљу после Хладног рата дошло до подударана стварних економских интереса појединих народа и држава са њиховом међусобном културном сродношћу. Грчка, нпр., није чланица ЕУ и НАТО-а само због културне блискости са земљама Запада (премда у том погледу постоје и суштинске верске и традицијске разлике!), него још и више због стратешких економских и политичких интереса Запада.

Основано је говорити о још једном недостатку Хантингтоновог обрасца о судару цивилизација. Он, наиме, свих осам цивилизација узима као унутар себе непротивречне и јединствене целине које, што је за ову анализу значајно нагласити, имају заједнички, недељив став према „окружењу“. Културно-цивилизацијска сличност између народа „поравнава“, наводно, све или готово све разлике међу њима. Овде је научност расправе трпела због практично-политичких циљева које је аутор овог обрасца, могуће и првенствено, имао у виду. Наиме, скоро да нема одређења цивилизације или цивилизацијског идентитета који би бар делимично оправдали оволико поједностављивање у њиховом тумачењу; посебно је видљиво Хантингтоново давање предности статичности над свом флуидношћу ових појава и процеса...

Наредни приговор тиче се веома значајног питања сваке расправе о религијама и њиховог места и улоге у настанку и развоју цивилизација: реч је о потреби разликовања *исихастичких и прозелитских* религија што би Хантингтона, да је тако поступио, лако довело до одговора на нека питања.¹⁵⁾ Он, даље, није дошао до сазнања о правом значају религије у настанку и трајању било које цивилизације, тј., да су „религије творци цивилизација...исправније (је) говорити о цивилизацијама различитих религија, него о цивилизацијама различитих народа и племена“.¹⁶⁾ Хантингтон упорно говори о некаквој недовољно одређеној „културној блискости“: она се, по њему, истовремено односи на „заједничко наслеђе, оби-

14) Вили Клас, председник Савета министара ЕЗ, грчки лист „Катимерини“ од 16. октобра 1993. године, стр. 9. наведено према: часопис „Евробалкан“ 4/94, Београд, стр. 4.

15) Димитри Пулакос, „Нови поредак“, *Евробалканија*, Београд, 1994, стр. 4.

16) Владика Николај Велимировић, *Душа Србије*, Источник, Невкош, Октоих, Нови Сад, Подгорица, 1995, стр. 72.

чаје, језик, веру, вредности, институције...“ , док на другом месту истиче „начин живота, језик и вредности“¹⁷⁾,...

Даље, о непомирљивим сукобима интереса, чак и вредности, унутар цивилизације западног хришћанства и осталих цивилизација, Хантингтон није расправљао у потребној мери. На основу свега напред реченог, може се закључити да су истовременост и подударност утицаја економских, политичких и војних интереса са утицајем „културне блискости“ на понашање држава (њихово окупљање, сарадњу, помоћ, или, сударе, сукобе,...) навели Хантингтона да изнесе своје тезе о структури и природи светског поретка као поретка осам сукобљених цивилизација. „Поље највеће напетости“ овакве његове „слике“ ближе будућности светског поретка, ако не и својеврсне „филозофеме“ међународних односа, лежи у односу између „Запада против (и) осталих“ (West against the Rest). Тако је, најпосле, открио и само „неуралгично језгро“ властитог виђења светског поретка осам цивилизација – ту није реч, наравно, о било којој структури и било каквом распореду моћи у светском поретку цивилизација; он се опредељује за биполарни систем (Запад версус „остали“) таквих међународних односа.

Најпосле, колико је Хантингтон имао поверења у те „остале“, види се у његовом савету цивилизацији западног хришћанства да треба увек „да држи барут сув“¹⁸⁾

Као што је познато, превелико ширење једне цивилизације, преко граница стварних, пре свега економско-финансијских и војно-стратешких моћи (*imperial overstretch*)¹⁹⁾, после дужег или крадег „индијанског лета“²⁰⁾, води неизбежно до њеног силаска са позорнице историје. Кенедијево становиште о предности материјалног над културним дели и Хантингтон. Он, наиме, такође сматра да уздрмавање раније неприкосновене западне премоћи у кључним економским показатељима неизбежно води и смањењу културног утицаја и привлачности вредности, начина мишљења и живота цивилизације западног хришћанства за „остале“. Због тога је, по њему, универзална цивилизација, која би се темељила на западним вредностима, популарној масовној култури и потрошачким навикама, тешко остварива. Да културни хегемонизам и универзализам, независно од глобалног економског односа снага, представљају и даље кључне одлике данашњих међународних односа као и одно-

17) Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*,

18) Richard E. Rubenstein, Jarle Crocker, “Challenging Huntington“, *Foreign Policy*, Fall 1994, pp. 115-117. (цитат је са стране 115.)

19) Paul Kennedy, *The Rise and Fall of Great Powers*, Random House, New York, 1987.

20) Arnold J. Toynbee, *A study of History*,...

са Запада према „осталима“, основано истиче и Дејвид Слејтер.²¹⁾ Хантингтон своје доказе у анализи односа између цивилизација исказује претежно у бројчаним показатељима. За њега је од веће важности то што се друге цивилизације приближавају Западу, а понегде га и прстижу, у погледу макроекономских показатеља, него наводно „у суштини површан утицај производа америчке масовне поткултуре“. Тешко је не сложити се са Хантингтоном у његовој претходној оцени: само је, наиме, моћнији (привредно, војно, политички,...) у стању да намеће другима своје културне обрасце, добра и вредности, или да их други добровољно преузимају; обратан случај је мало вероватан. Да поменути макроекономски показатељи одсликавају и узмак општесветског простирања вредности западне културе видљиво је на примерима Кине и неких других земаља источне Азије. Та друштва су се технолошки осовременила, а да се при томе нису позападњачила. Штавише, захваљујући њиховој привредној снази, у свету је повећано присуство и привлачност далекоисточничних културних добара и вредности, што раније није никад био случај у толикој мери. Треба, даље, истаћи да незабележен раст друштвеног производа, тј., укупног материјалног богаћења, Кинези, Јапанци, Корејанци и други дугују у великој мери управо томе што су остали верни сваки својој изворној култури и традицији и, пре свега, религији. Наивна су често давана „објашњења“ да је посвемашње обезбожење човека на Западу последица високог степена развоја науке и технике – Кинези су, као што је познато, пронашли барут, компас и хартију хиљаду година пре Европљана па им то није сметало да остану и после тога привржени својим традиционалним и верским учењима, конфучијанизму, таоизму и будизму. У питању је, заправо, редослед ствари: култура у њеном најширем значењу (традиција, обичаји, језик, вредности, установе и, пре свега, вера) пресудно утиче на начин производње друштвеног живота, а не обратно. У темељу „економских чуда“ источноазијских земаља су њихове културне одлике: *поштовање хијерархијског поретка у породици и читавом друштву и, с тим у вези, дисциплина, послушност, одговорност породици, одрицање од разуданости уз подношење тешког рада, колективизам уз личну уздржљивост*,...

Хантингтон тврди да су западна културна добра и вредности све мање универзална, не толико у погледу просторног домаћаја, колико у смислу њиховог површног учинка на свест „осталих“; све је теже данас говорити, наиме, о суштинском подражавању „западњаштва“. Даље, он истиче да показатељи распрострањено-

21) David Slater, *Contesting occidental visions of the global: The geopolitics of theory and North-South relations*, Instituto Latinoamericana de Servicios Legales Alternativos (ILSA), 1995, Bogota, Columbia.

сти нечије културе, језика и вере пружају најверодостојнију слику укупног односа снага у светском поретку моћи. Примера ради, у то време у свету енглески језик је говорило свега 7,6% укупног светског становништва за разлику од 1958. године када је тај посто-так износио 9,8%.²²⁾ 1992. године, све „западне“ језике (енглески, шпански, португалски, немачки и француски) говорило је укупно 20,8% светског становништва, наспрам 18,8% колико „отпада“ на кинеске језике (мандарински, кантонски, ву, мин и хака).²³⁾ У светлу овако изнетих чињеница, заиста је тешко извући закључак о општесветском домаћају културе чији језик не говори 80% становника света. Кад је реч о распрострањености великих светских вероисповести, предвиђања су говорила да ће 2000. године у свету живети 29,9% верника западног хришћанства, 19,2% муслимана, 13,7% хиндуса, 5,7% будиста и свега 2,4% православних хришћана.²⁴⁾

Хантингтон у његовом чланку, касније и књизи о „сукобу цивилизација“ осуђује културни универзализам и хегемонизам не само из начелних теоријских или моралних разлога. Када истиче како је веровање западњака да је њихова култура универзална, лажно, неморално и опасно²⁵⁾, он на памети има и нешто друго, а не само моралне разлоге. Овај угледни професор са Харварда, наиме, попут многих у овом раду навођених филозофа историје и мислилаца, исправно уочава да једна цивилизација започине свој пад напуштањем изворне вере у чијем је крилу настала, као и кад се шири преко својих стварних материјалних моћи (*imperial overstretch*); повратак културним коренима, „америчком креду“ како га је одредио Гунар Мирдал, јесте једини пут оздрављења овог друштва и укупне западне цивилизације.²⁶⁾ Хантингтон је, уз свог узора Кисинџера, један од ретких америчких истраживача међународних односа који у мултикултурализму виде опасност за самобитност и опстанак своје земље; он отворено износи своје страховање да „мултицивилизацијске САД неће више бити САД, него Уједињене нације.“ Примера ради, по њему, повећање броја Хиспаноамериканаца и усељеника из земаља источне Азије дају основ његовој бојазни да ће у блиској будућности Англосаксонци постати мањина у земљи коју су основали. Као „расцепљена земља“ (*a cleft country*), САД неће бити у могућности да задрже своје првенство ни у улози

22) Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, op. cit. 61.

23) Исто, р. 61.

24) Исто, р. 65.

25) Исто, op. cit. р. 310.

26) Исто, р. 310.

земље-стожера (*core state*) цивилизације западног хришћанства, а још мање као водећа сила света, о чему страствено писао неколико година после тога у његовој наредној књизи „Амерички идентитет“.²⁷⁾

Између осталог, Хантингтон наводи да у погледу односа етничких кретања и демографских промена, предвиђања говоре да ће за две деценије од средине деведесетих година прошлога столећа у државама Флорида, Њујорк, Калифорнија, Тексас и Илиној, преко 80% становништва сачињавати етничке мањине.²⁸⁾

Када Американцима и другим „западњацима“ саветује навицавање на чињеницу упоредног постојања других култура и трпељивост за друкчије културне обрасце и посебности, једнако као промишљени Кисинџер, исправно узима у разматрање оба неповољна утицаја на место и улогу Запада у новом светском поретку цивилизација: ради се о увећању укупне моћи „осталих“ и, с тим у непосредној вези, повећаним изазовима, с једне, и истовремено, по њему, скоро неизбежним цивилизацијским сударима унутар самог победоносног Запада с друге стране. Најпосле, овај професор са Харварда је један од ретких међу тамошњим интелектуалцима и политичарима који није био засењен „предностима“ мултикултурализма у САД, него у њему види опасност за будућност своје земље.

Хвале вредан приступ Хантингтона и неколицине поменутих аутора припадницима других цивилизација и култура представља мањински став у историји односа земаља и народа Запада према „осталима“; наиме, западна економска, политичка и културна елита, још од времена „великих географских открића,“ углавном је гледала на те „остале“ као културно и цивилизацијски ниже – такав однос је и био родно место западног универзализма.²⁹⁾ Оно што је за западњаке њихова „природна предодређеност“ за универзализам, припадници других култура, разуме се, оправдано доживљавају као империјализам.³⁰⁾ Будући да у својој, на материјалној превоји над другима заснованој доминацији, Запад није показивао, а и данас недовољно показује, према „осталима“ *поштовање, признање и узајамност*³¹⁾, територијално ширење на рачун „осталих“

27) Видети Семјуел Хантингтон, *Амерички идентитет*, ЦИД, Подгорица, 2008.

28) „Growing Impact of Ethnic and Geographic Diversity on U.S. Foreign Policy“, Stanley Foundation, *Преглед амбасаде САД у Београду*, бр. 258–92, стр. 35.

29) Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, op. cit. p.184.

30) Исто, p. 184.

31) David Slater, *Contesting occidental visions of the global: The geopolitics of theory and North-South relations*, op. cit. p. 109.

се јављало као „стални и врховни циљ политике чија је средишна идеја империјализам“³²⁾ приметила је Хана Арент. На срећу, Хантингтон је надишао овакав приступ.

МЕСТО И ЗНАЧАЈ ХАНТИГТОНОВЕ ТЕЗЕ О СУКОБУ ЦИВИЛИЗАЦИЈА У НАУЦИ О МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА ПОСЛЕ ХЛАДНОГ РАТА

Како тврди Гидеон Роуз, садашњи уредник часописа на чијим се страницама овај Хантингтонов тест појавио, у вредновању домета слике света коју је у „Сукобу цивилизација“ понудио Семјуел Хантингтон, између других разлога и подстицаја треба узети у обзир један плодноносан сусрет: између изузетног научника као што је био он, и особености и захтева историјског тренутка у којима је он написао овај бриљантан прилог.³³⁾ Већ на први поглед јасно да је Хантингтон пре био „интелектуални јеж, него интелектуална лисица“, односно да је у свом виђењу света после Хладног рата дао једну велику слику о свету у којем живимо, а не мноштво мањих слика.³⁴⁾ Другим речима, његова слика међународних односа са цивилизацијама као главним субјектима је грандиозна теоријска конструкција са највишим степеном уопштавања, пре него нијансирана и оптерећена детаљима анализа какве налазимо код већине других теоретичара међународних односа. Без сумње, за овакав један приступ била је потребна и храброст: њега треба посматрати и као покушај да се мисаоно заокружи, домисли наступајуће време, понуди образац тумачења новог света који се рађао после Хладног рата. Наиме, са интелектуалних висина са којих је Хантингтон посматрао међународне односе у жижи су били пре свега главни смерови и процеси, те кључни актери и субјекти, а не читаво силество детаља и могуће аберације у односу на главни мисаони ток и слику која га уоквирује. Даље, по Алберту Л. Виксу, главни потицај Хантингтону да понуди образац о сукобу цивилиза-

32) Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, A Harvest Book, New York, 1975, p. 76.

33) Видети Gideon Rose, „Introduction“, in: *The Clash at 20 – What did Samuel P. Huntington’s “Clash of Civilizations?” get right and wrong, and how does it look two decades later*, *Foreign Affairs*, July 2013, pp. 1 – 2.

34) Подела на лисице и јежеве заснована је на есеју о Толстојевом схватању рата чувеног политичког теоретичара Исаије Берлина. Према речима самог Берлина, тема овог есеја о Толстоју заснована је на изреци старогрчког песника Архилохуса из 7. века пре нове ере о томе да „лисица зна много ствари, али јеж зна једну велику ствар“. Видети Isaiah Berlin, *The Hedgehog and the Fox: an Essay Tolstoy’s view of History*, Simon & Schuster, New York, 1953.

ција је била његова потрага за обрасцем који би надоместио ишчезлу хладноратовску парадигму о сукобу идеологија.³⁵⁾

Хантингтон је између других дориноса, вратио под научну лупу фундаментална питања људског понашања која ће бити одлучујућа у годинама после Хладног рата: ради се о питањима идентитета, и то управо цивилизацијског идентитета. За њега, за разлику нпр, од Миршајмера који у слично време пише свој славни осврт „Back to the Future“, Хантингтон главну покретачку силу после Хладног рата види у религијском идентитету и религијским питањима, а не у национализму. Хантингтон чак тврди да су религијска питања најпотцењенија питања савремене друштвене науке која ће по њему имати одлучујући утицај на друштвена и међународна кретања у блиској и даљој будућности.

Иако је су многи теоретичари међународних односа покушали да домисле и предвиде како ће изгледати свет после Хладног рата, по мишљењу Ричарда Бетса са Универзитета Колумбија, три аутора се издвајају: Френсис Фукујама са његовом идејом о међународним односима после Хладног рата као „крају историје“, Џон Миршајмер са књигом „Трагедија политике великих сила“ и Семјуел Хантингтон са својом тезом о „сукобу цивилизација“³⁶⁾ Наиме, уз све замерке које се могу упутити за ове три замисли, оне су по Бетсу биле и остале светионици у промишљању постхладноратовских међународних односа управо због своје истовремене ширине и дубине. По значају овим трима теоријским конструкцијама се може придружити Најев концепт меке моћи, Ајкенберијев концепт глобалног конституционализма и теорија демократског мира Мајкла Дојла.³⁷⁾ Од сва ова три концепта Фукујамин концепт је најоптимистичнији: премда не говори о крају догађајне историје, у најмању руку он наговештава једну историјску међуфазу дајући предност нематеријалној страни тумачења људског битисања и друштвеног кретања, истичући значај признања и борбе за достојанство појединаца и народа.³⁸⁾

Условно казано, Хантингово гледиште је у средини између оваквог Фукујаминог оптимистичног и крајње песимистичког Миршајмеровог приступа који је најјезгровитије исказан у ставу

35) Видети Albert L. Weeks, "Do Civilizations Hold", in: *The Clash at 20 – What did Samuel P. Huntington's "Clash of Civilizations?" get right and wrong, and how does it look two decades later*, *Foreign Affairs*, July 2013, pp. 55-56.

36) Видети Richard K. Betts, "Conflict or Cooperation? Three Visions Revisited", in: *The Clash at 20 – What did Samuel P. Huntington's "Clash of Civilizations?" get right and wrong, and how does it look two decades later*, *Foreign Affairs*, July 2013, pp. 69 -80.

37) Исто, р. 70.

38) Исто, р. 71.

да: „ако мир потраје дуже то ће бити, не због финих идеја, него због стабилне равнотеже снага.“³⁹⁾ Хантингтон је у праву кад тврди да иако је свет уједињен економски и технолошки, светско друштво није створено све док постоји плуралитет идентитета. Другим речима, свеprisутна модернизација није исто што и вестернизација: он духовито примећује да „суштина Западне цивилизације није Magna Mac него Magna Carta“.⁴⁰⁾

У појашњавању недоречених и провокативних ставова из текста о сукобу цивилизација, сам Хантингтон, као што смо већ видели, тврди да је „западно веровање у властити универзализам лажно, неморално и опасно“, те да безбедност света захтева глобалну мултикултуралност. Насупрот свима који га, по нашем мишљењу, неосновано оптужују за агресивни вестернизам и амерички империјализам, Хантингтон истиче супротан став да је „немешање Америке у међународне кризе и посебно у кризе у којима су учесници представници других цивилизација, први захтев да се сачува светски мир“.⁴¹⁾

Он је био је против америчке интервенције у Ираку из 2003. године која је додатно антагонизовала муслимане широм света; био је, такође, и искрени заговорник и позвани учесник културе дијалога о најзначајнијим питањима нашег доба. Није ликовоа када су због његовог става да „Ислам исцртава крваве границе“, а после терористичких напада на Њујорк и Вашингтон, многи означили ове његове поставке као пророчке...само је поновио своје нијансирано, деликатно мишљење о Исламу као у основи мирољубивој религији и екстремистичким струјама и покретима унутар ње...

Тешко је веровати да интелектуалац таквог формата није био свестан „аветињског својства“ цивилизација као најширих културних појава: да парафразирамо Нилса Бора када говори о духовима, Хантингтон их је видео, иако је знао да оне заправо нису (физички) ту... Најпосле, запитао се, одговарајући својим критичарима који у већини случајева нису довољно дубоко протумачили његове ставове и, још више, време у коме их је изнео: „Ако не цивилизације, шта онда...?“⁴²⁾

39) Исто, op. cit., p. 71.

40) Исто, op. cit., p. 73.

41) Видети Samuel P. Huntington, „If Not Civilizations, What? – Paradigms of the Post – Cold War World“, in: *The Clash at 20 – What did Samuel P. Huntington’s “Clash of Civilizations?” get right and wrong, and how does it look two decades later*, *Foreign Affairs*, July 2013, pp. 58-68.

42) Исто

ЛИТЕРАТУРА

- Arendt, Hannah, *The Origins of Totalitarianism*, A Harvest Book, New York, 1975.
- Betts, Richard K., "Conflict or Cooperation? Three Visions Revisited", in: *The Clash at 20 – What did Samuel P. Huntington's "Clash of Civilizations?" get right and wrong, and how does it look two decades later*, *Foreign Affairs*, July 2013, pp. 69-80.
- „Growing Impact of Ethnic and Geographic Diversity on U.S. Foreign Policy“, Stanley Foundation, *Преглед амбасаде САД у Београду*, br. 258, 1992.
- Huntington, Samuel P., „If Not Civilizations, What? – Paradigms of the Post – Cold War World“, in: *The Clash at 20 – What did Samuel P. Huntington's "Clash of Civilizations?" get right and wrong, and how does it look two decades later*, *Foreign Affairs*, July 2013, pp. 58 – 68.
- Huntington, Samuel P., „The Clash of Civilizations?“, *Foreign Affairs*, Summer, 1993, pp. 22-49.
- Huntington, Samuel P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York, 1996.
- Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of Great Powers*, Random House, New York, 1987.
- Rose, Gideon, „Introduction“, in: *The Clash at 20 – What did Samuel P. Huntington's "Clash of Civilizations?" get right and wrong, and how does it look two decades later*, *Foreign Affairs*, July 2013, pp. 1-2.
- Rubenstein, Richard E., Jarle Crocker, "Challenging Huntington“, *Foreign Policy*, Fall 1994, pp. 115-117.
- Slater, David, *Contesting occidental visions of the global: The geopolitics of theory and North-South relations*, Instituto Latinoamericana de Servicios Legales Alternativos (ILSA), 1995, Bogota, Columbia.
- Weeks, Albert L., "Do Civilizations Hold", in: *The Clash at 20 – What did Samuel P. Huntington's "Clash of Civilizations?" get right and wrong, and how does it look two decades later*, *Foreign Affairs*, July 2013, pp. 55-56.
- Велимировић Владика Николај, *Душа Србије*, Источник, Невкош, Октоих, Нови Сад, Подгорица, 1995.
- Пулакос, Димитри, „Нови поредак“, *Евробалканија*, Београд, 1994.
- Симић, Р. Драган, *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

**Dragan R. Simic
Dragan Zivojinovic**

ON “THE CLASH OF CIVILIZATIONS” BY SAMUEL HUNTINGTON, TWENTY YEARS LATER...

Resume

The topic of this work is to analyze the text of Samuel Huntington's "The Clash of Civilizations" which was published twenty years

ago on the pages of the famous magazine “Foreign Affairs”. The aim is to distinguish which trends has Huntington predicted in his idea correctly and which incorrectly, and to simultaneously estimate the importance of this contribution to the consideration of the key features of the post-Cold War world. In addition to basic Huntington’s stand points, most well-known criticism of the text are presented, with special attention paid to civilizations as factors and possible main actors of world politics in the future, with emphasis on the issues of their identity. Although state is under attack from “the top and bottom” , it survives as the main actor of world politics and the possibility that in the future civilizations and other factors and actors temporarily or permanently jeopardize the place and role of the state in the international system and globalized world politics should not be excluded.

The paper consists of three parts. In the first part we will say something more about the article “The Clash of Civilizations” and introduce basic points that Samuel Huntington presents in it. The second part will examine the key criticisms that can be addressed to the text. The third and concluding part of the paper deals with the impact the text had on the Science of International Relations after the Cold War.

As for the key Huntington’s views presented in the above mentioned article, he thought that after the end of the Cold War a major change in world politics occurred. According to him, the key source of conflict in the future will not be of ideological or economic nature, but of cultural, in which case the „principal conflicts of global politics will occur between nations and groups of different civilizations.“ In other words, instead of the two superpowers of the Cold War competition, we will have conflict and competition of different civilizations, with the „fault lines“ between civilizations actually being the key hot spots for future conflicts. While not denying that states remain the key actors in the world a politics, Huntington believes that civilization will be the main „player“ on the world stage in the future. For him the basic units of the structure of world order are civilizations and consequently, as Toynbee and other philosophers of history before and after him gathered, the States are inadequate analytical units in research and understanding of International Relations and the World Order after the Cold War. In a multipolar world side by side there will exist, cooperate and probably clash more often, the eight power centers or civilizations: Western, Latin American, African, Islamic, Chinese, Hindu, Orthodox, Buddhist and Japanese.

Immediately upon publication, this article met harsh criticism from both the professional and the general public. The main blade of criticism was directed at the thesis on clash of civilizations, namely on the inevitability of conflict and impossibility of cooperation. There are of course conflicts within civilizations and not just between them. Al-

so, sometimes the state within one civilization guided by its national interests can work together perfectly with countries from other civilizations. Thus, the „kin country syndrome“ in which the state gather around the cultural similarities, sometimes works and sometimes does not. Furthermore, Huntington does not distinguish civilization and culture; he does not make sufficient terminological distinction between the two terms. In similar way Huntington does not pay adequate attention to the impact that religion has in the emergence and development of civilizations.

However, despite all the criticism that can be addressed to Huntington's thesis about the world after the Cold War as the world featured with „the clash of civilizations“, it should be noted that his text was a very brave attempt to look at a particular time whose final form was little known of at the time. In that sense, this was an attempt to intellectually round up and contemplate the upcoming time or offer form of interpretation of the new world that was emerging after the Cold War. From intellectual height from which the Huntington observed the International Relations, his attention focused primarily on main streams and processes, key stakeholders and actors, and not the entire spectra of details of possible individual aberrations to the main process. Because, today when you look at his work from a time distance, it should be recognized that he was able to identify some of the main features of the post-Cold War world and that, as Richard Bets claimed in his article „Conflict or Cooperation - The Visions Revisited“: together with Francis Fukuyama and his „the End of History“ and John Mearsheimer and „the Tragedy of Great Power Politics“, he remains one of the three key thinkers without whom the age in which we live cannot be understood. If the last twenty years have somehow been the test of Huntington's views, it is no exaggeration to say that they have withstood the test of time.

Key words: Samuel Huntington; The Clash of Civilizations; Civilizations; Identity; International Relations; Post - Cold War World

* Овај рад је примљен 07. новембра 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 05. децембра 2013. године.